

Nem elfutni a halandóság előtt

Kukorelly Endre igazi nagyregényt írt, a szó minden értelmében. A CécéCéPé rendhagyó történet, család- és fejlődésregény, sajátos visszatekintés a XX. századra, magánmitológia. Az érett ember visszatekint az életére, és megköszöni a lehetőséget. Tud nevetni a botlásain, és nem akar elfutni a halandóság előtt.

A történet több szálon fut, több idősíkon, időben az első világháború és 1989 között játszódik főleg Magyarországon, de vannak európai, főleg német színterek is. Számolnunk kell továbbá egy mitikus, fiktív, epózi idővel és helyszínnel. A történetet egy bizonyos (K) meséli egyes szám harmadik személyben, a betű nyilvánvalóan utal a szerzőre, de a harmadik személyű elbeszélés egyszerűen a regény szerzője, hanem a hőse is, és amit mond, azt egy elbeszélés elbeszélőjeként mondja. A regény mozaikdarabokból áll össze, egy-egy mozaik egy bekezdésnyi szövegből áll, jellemzően pár mondatból, de előfordul egyszavas rész, és akár majdnem egyoldalas szöveg is. A történet szisztematikus munkát vár az olvasótól, neki kell ugyanis összeállítani a fejében. Mintegy rekonstruálnia. A folyamat szimbolikus értelmű, az elbeszélő maga is ilyen mozaikokból rakja össze a történetét. A mozaikdarabok összeillesztése pedig egyfelől az a mód, ahogyan az elbeszélő előhívja a saját történetét, másfelől pedig az a mód, ahogyan az olvasó megismeri ezt a történetet. Minden mozaiknak van egy száma, egy 0 és 9 közötti szám jelzi a főtémát, utána pedig egy kétjegyű szám mutatja az adott szál lineáris előrehaladását. Ezek mögött a számok mögött én nem keresnék misztikus értelmet, egyszerűen fogódzók

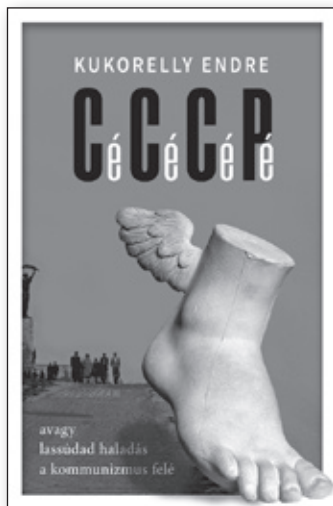
Kukorelly Endre:

CécéCéPé, avagy lassúdad haladás a kommunizmus felé
Kalligram, Budapest, 2019

az olvasónak, hogy könnyebben azonosítsa az egyes történetszálakat, ez menne egyébként a számozás nélkül is, ez csak egy vizuális jelzés, ami követhetőbbé teszi a regényt. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az egyes fejezeteket római számok jelölik, mindegyik egy-egy évet nevez meg, de az adott éven kívüli események is szerepet kapnak. A 60-as évek többször előfordulnak, hiszen ez (K) ifjúkora, ekkor középiskolás, egész életének meghatározó élményeit ebben az időben szerzi. Érdekes kérdés, hogy az 1989 utáni időkből miért nincsenek emlékek, (K) maga ezt úgy magyarázza, hogy a történetek valahogy mindig a régi időkből származnak, és az elbeszélőnek visszatekintve ez a rendszer váltás számít a régi idők kezdetének. Az elbeszélő (K) ezt különben Berlinben éli meg, ezzel mintegy nemzetközi összefüggésbe kerül a történet. A különböző időkből származó emlékképek élessége egyáltalán nem egyforma, hiszen az emlékek jelentősége sem egyforma az elbeszélő jellemfejlődése szempontjából. Hiszen nagyon nem mindegy, hogy mi az, amire emlékszünk, hogy mennyire élesek ezek az emlékképek, és hogy mi az, amit elfelejtünk. Érdekes módon tehát az is jól jellemzi a személyiséget, hogy mi az, amire nem emlékszük. Van egy fiktív történetszál, ez nullás jelöléssel fut, főleg mitológiai és kultúrtörténeti tartalmú szövegeket mesél el, ezek látzólag nem kapcsolódnak a többi történethez, illetve csak nagyon áttételes módon. Messziről nézve ezek a mito-

logikus történetek egyfajta alapsztorik, mátrixok. A szerelem, a halál, a hűtlenség, a bosszú és társaik ősi megfogalmazásai. Ezek az alaptörténetek, amelyek egyfajta különös ciklikusságban ismétlődnek az emlékekben felidézett történetekben. Ám egy különös mozzanat hirtelen mégis emberközelivé hozza őket. Kiderül ugyanis, hogy az elbeszélő nagyapja volt az, aki görög mitológiai történeteket mesélt az unokáinak; így voltaképpen a görög mítoszok egyfajta életre való felkészítéssel szolgáltak, amiket ott és akkor talán nem értettek meg a kisgyerekek, de mégis eligazítást adhattak a felnőtt életben. Így ezek a részben közismert, részben kevésbé ismert, ősi történetek személyes útmutatóvá, mércévé nőttek ki magukat. A mítosztörténetek alapképletei ismétlődnek az elbeszélő saját élményein és a csak hallomásból ismert, családi mítoszokon alapuló történetekben. Illetve fontos az esetleges különbözőség, a szembeállítás, ahogy az egyes generációk megélik a szerelmet, a katonaságot, a fegyveres harcokat, a kommunizmust, a kitelepítést, a munkatáborot. Az a legérdekesebb, ahogyan az előző generációk életéből következik egy fiatalabb generáció sorsa. Hogy hogyan fonódnak egymásba az életek, hogyan lesz valami szükségképpen olyan, amilyen.

Megszoktuk a XX. sz.-i nagyregényekben, hogy az emlékezés folyamata mindig szagokra, rögzült pillanatokra, emlékfoszlányokra épül, itt sem történik ez másképp. Az elbeszélés annyiban is követi az emlékezés természetes módját, hogy többször is felidézi ugyanazt a történetet, de nem teljesen ugyanúgy. Mások a kiemelések, máshol kezdődik és végződik a történet. Van, hogy maga az elbeszélő is elbizonytalanodik, hogy hogyan is volt ez meg az. Sőt, olyan is előfordul, hogy rájön mesélés közben, hogy ezt a történetet nem láthatta személyesen, csak mesélték neki önmagáról, ez a visszamesélés. Érdekes, hogy hajlamosak vagyunk a magunkról visszamesélt történetet egészen saját történetként kezelni. Fontos része tehát az emlékek felidézésének a kollektív emlékezet, amely már olyan időbe is vissza tudja vinni az elbeszélőt, amikor még nem

lehetek saját élményei, mert meg sem született. Minden családban mesélnek ilyen réges-régi történeteket megboldogult felmenőkről. Itt is fontos az újabb generációk szempontjából, hogy mit mesélnek el korábbi időkről; hogy mit mesélnek, vagy nem mesélnek munkatáborról, kitelepítésről, háborúról, vagy a nagypapa foglalkozásáról.

Az elbeszélő személyiségének alakulása is a szemünk előtt megy végbe. Az elbeszélő a klasszikus fejlődésregényekhez hasonlóan szeretné megismerni saját magát, szeretné megérteni a tetteit, és valamilyen módon magyarázatot találni a dolgok látszólag esetleges alakulására. Ugyanis mint a történetekből kitetszik, a dolgok nem is nagyon alakulhattak volna másképp.

Az elbeszélő ugyanakkor modern, értelmiségi ember is, aki folyamatosan ráérez ennek a családi mítosznak az időnkénti hamisságára, ráérez az álszentségre és a tabutémákra. Jó is volna megérteni, hogy mit jelentenek azok a bélyegek, amiket olyan előszeretettel sütnek egymásra az emberek. Mit jelent az, hogy úri középosztály? Mi ez a felhajtás a katonatiszti mesterséggel? Kik azok a prolik? Mit jelent mulatni?

A regény azért tud szórakoztató maradni, mert az elbeszélő nagyon is képes az öniróniára, az iróniára és általában véve a bírálatra, az elmesélt történetekkel szembeni kritikus magatartásra. Egy ilyen attitűddel fel lehet vállalni az érzelmeket, a tévedéseket, a tragédiákat. Az egyes mozaiktörténetek így mindig játékosak valamelyest, idézőjelben értendők. Az talán igaz vi-

szont, hogy a rendszerváltás után eszmélő generációk bizonyos kifejezéseket csak magyarázattal fognak érteni, a regény nyelve és iróniája erősen kötődik az 1989 előtti nyelvhasználathoz. Például a regény címe, és a címben rejlő sokféle célzás csak akkor válik érhetővé, ha tudjuk, hogy a Cé cé cé pé (így cével kimondva) nem egyszerűen a Szovjetunió, hanem az országnév hibás, ám rendkívül elterjedt olvasata volt. A Szovjetuniót ugyanis oroszul SzSzSzR betűszóval rövidítették, ha ezt cirill betűkkel leírom, és a cirill betűket latin betűknek olvasom ki (tévesen) magyarul, akkor jön elő az a Cé cé cé pé szóalak. Azok a gyerekek ejtették így ezt a szót, akik magyar betűkkel már tudtak olvasni, de oroszul még nem kezdtek el tanulni. A címadás tehát egy ironikus gesztus, azzal, hogy egy közkeletű, de eredendően hibás szóalkotást használ a Szovjetunióra, mintegy kiemeli az elbeszélőnek a Szovjetunióhoz való sajátos viszonyát. A Szovjetunió nem egyszerűen egy ország volt, hanem az egész 1989 előtt rendszernek a jelképe is, a Cé cé cé pé elnevezés önmagában kifejezi ezt az egész abszurditást, amit Magyarországon a Szovjetunió jelentett. És nem utolsósorban leleplezi azt az ostoba képmutatást és hazugságyaráatot, amit az 1989 előtti rendszer képviselt. A *Lassúdad haladás a kommunizmus felé* alcím voltaképpen ezt a főcímet hivatott értelmezni. A haladás és a kommunizmus önmagukban is kedvelt közhelyek voltak, a hivatalos ideológia pedig folyamatosan azt ismételtette, hogy az ország folyamatosan halad a kommunizmus felé. De természetesen ez csak üres jelszó volt, a lassúdad szó jelzi a kifejezés iróniáját, és azt, hogy voltaképpen nem nagyon haladtunk semerre, de a kommunizmus felé egészen biztosan nem.

A sokféleképpen elmesélt és többször felidézett történetek óhatatlanul felvetik azt a kérdést, hogy valójában mi történt. Mi történt a Don-kanyarnál? Mi történt 1956-ban? Valójában hol volt XY ekkor és ekkor? Az események körüli bizonytalanság, annak a kérdése, hogy mi az, ami megtörtént, és mi az, amiről szerették volna, ha megtörténik, valami olyasmit su-

gall, hogy a személyesen átélt magán-történelem valahogy mindig különös fénybe állítja a történelem úgynevezett sorsfordító eseményeit. Hogy igen, igen, ez történt, de azért ez nem volt egészen úgy. Hogy az eseményeknek van egy teljesen más vetülete, más nézőpontja. És van olyan, hogy egy-egy ember életében éppen ez a másik nézőpont válik fontossá, ami a nagy történetben csak egy apró mellékszál. Figyeljük csak meg ezt a logikát: ha tankok jönnek, belőhetnek, ha lőhetnek löni is fognak, vigyük a gyerekeket a pincébe, a cselédszobába, pince, éhség, frissen sült kenyérszag, nő az utcán, akit lelőttek, vagy talán mégsem, talán nem is volt ott senki. Ezért lesz a pincének jó illata. A tankok szovjet tankok, ez egy 1956-os emlékkép. A Cé cé cé pé ezt is jelenti, a tankokat, a kenyér szagát, a pincét, az utcán fekvő halott embert. És persze még sok minden mást. A regény egyik alapkérdése, hogy mi volt ez az őrzítő ellentét Kelet és Nyugat között, a Cé cé cé pé pedig ennek a Keletnek a legfőbb reprezentánsa. Nem lehet néhány szóban összefoglalni, hogy milyen volt ez a Kelet, mert erről szól a regény. Nem ideológiákra kell gondolni, az nagyon unalmas volna. Az emlékekből kibontakoznak a Kádár-rendszer mindennapjai, az előzményei, Rákosi, Horthy és a háborúk. Az olvasó lépésről lépésre lesz beavatva. Ahogyan az elbeszélő megismeri először a maga szűkebb világát, a családot és az utcát, aztán kitekint a tágabb környezetére, majd utazik, többek közt nyugatra is, a rendszerváltást egyébként éppen az újraegyesülő Németországban éli meg, úgy ismeri meg egyre jobban az olvasó is az 1989 előtti világot. A német újraegyesítés, egyáltalán nyugat és maga a rendszerváltás egyúttal tágabb összefüggéseket is megmutat, mintegy többdimenzióssá teszi a történetet.

Azoknak a generációknak, akik a Kádár-rendszerben szocializálódtak, külön örömet fog okozni, hogy a történetek ismerősek lesznek a számukra, biztos vagyok benne, hogy mindenkiel hasonló események történtek meg, de legalább hallott hasonló eseményekről, például a néphaderegben átélt katonaeleményekről vagy

éppen 1956 kapcsán. Az ifjabbak pedig nyilván hasonló történeteket hallhatnak a Kádár-rendszerrel a szüleiktől, nekik éppen ezek felismerése lesz érdekes. Így mondhatjuk talán, hogy minden magyar olvasónak lesz vagy lehet egyfajta személyes érintettsége.

Az egyes mozaiktörténetek olvashatók és élvezhetőek önmagukban is, afféle egypercesek ezek, lehet őket olvasni buszon, vagy ha éppen kevés ideje van valakinek. Az biztos, hogy nem fogja senki elfelejteni, amit olvasott, mert az egyes történetek leleményesen vannak megírva, önálló anekdoták, szórakoztató olvasmányt jelenthetnek bárkinek. Aztán, hogy ki mi-

lyen szinten rakja össze magában a történeteket, hogy kinek mennyire áll össze a fejében egészzé ez az egész kaotikus valami, amit mind közönséges életnek nevezünk, az már más kérdés. És itt zárásként engedtessek meg nekem még egy észrevétel. Újraolvassa az eddig írtakat, úgy látom, hogy a fenti értelmezésben egy kicsit háttérbe szorult az elbeszélő (K) személyisége. Pedig ez a regény minden említett korrajz és egyebek mellett szól egy kiteljesedő személyiségről is. Mondhatni, hogy a szemünk előtt lesz egy helyes kis gyerekből érdekes és sokszínű ember, aki tud és akar reflektálni a világra, és szeretné egy kicsit jobban ér-

teni önmagát. Talán ezt az önértelmelést szolgálja a sokféle irodalmi idézet és utalás, ami egy kicsit artisztikussá teszi a regényt, de szerintem ez is nagyon klassz, hozzátartozik az elbeszélő (K) személyiségéhez. ■ ■ ■

■ **Mohácsi Árpád** (1966): magyar–portugál–német szakon végezett az ELTE-n, verseket és színpadi műveket ír, műfordító. A Szépirók Társaságának tagja. Kötetei a Kalligramnál: Fernando Pessoa: *Portugál tenger. Válogatott versek* (2008); Gottfried Benn: *Kígyóból a kanyar* (2013); *Hannibál búcsúja* (2015).

KOLOZSI ORSOLYA

Család- és tudatregény

A *Másik halál* első, 2012-es megjelenésekor Barnás Ferenc azt hangsúlyozta, hogy a szöveg korábbi regényeivel (*Az élőködő*, *Bagatell*, *A kilencedik*) egyfajta regényciklust alkot, s mint a ciklus utolsó darabja, le is zárja azokat a tematikus és nyelvi megoldásokat, melyek mind a négy regényben jelen vannak. Ehhez képest most megjelent kötete, az *Életünk végéig* mintha a megelőző két regényből nőtt volna ki, mindkettőhöz szervesen kapcsolódik, témáját tekintve legalábbis mindenképp. Ahogyan a korábbiak, úgy ez a legújabb, négyszázötven oldalas regény is sok önéletrajzi elemet tartalmaz, mintha *A kilencedik* lapjain elkezdett családtörténetet mesélné tovább, azt mutatná meg, mi lett az ott bemutatott gyerekekből felnőttkorukra, hogyan alakult a népes, tízgyermekes család élete.

A *kilencedik* meg is jelenik az új regény cselekményében, hiszen az elbeszélő, Sepi (Sebestyén) a cselekmény kezdete előtt valamivel megírja a saját családja történetét feldolgozó *Ontogenea* című regényt, mely, mint címe is mutatja, e népes család eredetét, létének alapjait keresi. A történet

Barnás Ferenc: *Életünk végéig*
Kalligram, 2019. Budapest

elején súlyos betegséggel küzdő főhős-elbeszélő gyógyulási folyamata közben elveszíti édesanyját, és ezt a tragikus veszteséget magában többször is összekapcsolja regényének megjelenésével. Az ezzel kapcsolatos büntudatát, lelkiismeretfurdalását néhány testvére erősíti is. Azt sugallják, hogy – bár az édesanya halálos betegsége mindenki számára ismert volt – Sepi őszinte, a családi idillt sokszor megkérdőjelező regényének volt köszönhető az idős édesanya halála. Az apja, és részben a család általi kiközösítettsége csak lassan, hónapok, évek alatt oldódik, de a hatalmas család sajátos belső dinamikájának köszönhetően mindig más kerül a perifériára, a tíz testvér különböző, gyakorta változó érdekcsoportokba szerveződik a velük történő események hatására. A nagycsaládnak valóban van egy, a kötetben egyértelműen érezhető sodrása, mely nem csak gyerekként, de felnőve, az otthon falai közül kiszabadulva is érzékelhető. Ezt az állandó

mozgást, a sorsok összeérését, eltávolodását, a kusza, sokszor rejtett családi szálakat, összefonódásokat mutatja be a szöveg, melynek nem ez az egyetlen, de talán ez a legérdekesebb dimenziója. Az unokákkal, menyekkel, vejekkel közel ötven főre duzzadó família adja az egyik szálát, nagyon jó arányérzékkel, nagy vonalakban bemutatva az egyes testvérek és családjaik sorsait, történeteit. Az egymástól térben és sokszor értékrendben, életstílusban is jelentősen elszakadó testvérek között van Svédországban élő, van sikeres zenész, van szerencsésjátékfüggő, van magasan iskolázott és háztartásbeli, örökbe fogadott és saját gyereket nevelő is, de bármennyire is különböznek, a család, a közös gyökerek összekötik őket. De nem úgy kötik össze, hogy megté-

vesztő idill, netán giccs legyen belőle: az elbeszélő nem a család melegéről, az összetartásról értekezik, sőt, nagyon gyakran illusztrálja azt, milyen nehéz családban élni, az elvárásoknak megfelelni, a soha el nem fogó konfliktusokban részt venni. Láthatóvá teszi, hogy alkalmanként mindent kíván az ember, csak a családot nem. De minden küzdelme, árulása, kisszerűsége és fájdalma mellett ott pislákol a családokban valami más is, talán épp a közös nehézségek miatti összetartozás, az alfa és az omega, a megértés egy sajátos foka, és ezektől válik mégis fenségessé az, ami sokszor irritáló és elviselhetetlen. Ennek az ambivalens váltakozásnak, a családi szövetek állandó mozgásának érzékeltetése mögé becsúszik ugyan néhány történelmi adalék, néhol egy pillanatra láthatóvá válik a háttér, de Barnás regénye nem az a családregegy, mely sokszoros összefonódásban áll a történelemmel. A történelmi háttér csak elmosódottan és alig látszik, hiszen a fókusz belülre van helyezve, a családi viszonyrendszeré és az állandó átrendeződéseké a főszerep.

Nem csak egy család története azonban az *Életünk végéig*, de egy búcsúzó, a fiaival és lányaival, és teljes életével szembenező apa regénye is. Pontosabban: egy apa és egy fiú regénye, hiszen az olvasó csak a narrátoron, Sepin keresztül láthatja ezt az apát, aki így értelemszerűen az ő viszonyukban válik csak megragadhatóvá, s láthatóvá válnak az oda és vissza kiosztott sebek, a szülő-gyerek kapcsolat felnőttkori nehézségei. A szülők elvesztése nagyon finoman, mégis hatásosan érintett téma, az anya, majd néhány évvel később az apa sírjánál álló család tökéletes arányérzékkel megjelenített, megrendítő részletei a szövegnek: „Ide-oda mozgó gyertyaláng. Oltár. Üresség. Fekete miseruha fekete stórával. Könyv, amiből olvasnak. Szédültem. Közben Mamát láttam mindenütt. Nem láttam, éreztem. Nem emlékszem arra, hogy sírtam-e, bár a lányom valamikor felém nyújtott egy zsebkenőt, amit elvettem

tőle. Letörölni az arcunkról fél liter unicumot, öt üveg sört, a félelmet és a féltudatlanságot. Tudtuk, hogy ez bármikor bekövetkezhet, hisz Mama leukémiás volt, két évvel korábban, nyolcvanéves korában diagnosztizálták nála. Mégsem akartunk gondolni arra, hogy meghalhat, vagy ha gondoltunk is rá, nem akartuk elképzelni, hogy mindez ránk nézve milyen következményekkel jár. Mindannyian meghaltunk. A testvéreimmel nem beszélgettem erről, de tudtam, hogy ugyanezt gondolják. Nem gondolták, éltek. Már egyikük sem az volt, aki korábban (...)”

A család közössége persze egyénekből áll össze, és Barnás Ferenc regénye sem csupán a család kérdéseivel foglalkozik. Központi hősét egyrészt a családon belüli relációkban szeretné megmutatni, másrészt nagyon analitikus, részletező képet ad a főhős belső történéseiről is. Sepi legfontosabb kötődései minden ellentmondásuk ellenére a családhoz kapcsolódnak, de ötvenes éveinek (a regény jelen ideje) legmeghatározóbb kapcsolatát szerelme, a harmincas Lil jelenti. Nagyon fontos számára a nő, kapcsolatuk különleges, összetartozásuk az első pillanattól egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen. Éppen ezért igyekszik a nőt elfogadtatni a családjával, beépíteni kusza viszonyrendszerébe. A szerelmi kapcsolatában és családjában is megmutatott Sepi azonban nem csak külső kapcsolataiban, hanem folyamatos belső monológjaiban, vívódásaiban, saját magához való kapcsolatában is az olvasó előtt áll. Az idegösszeroppanásából felépült író, filozófiatörténész életében központi fogalom a függetlenség (legyen az szellemi, politikai vagy magánéleti), nagyon aktív és rétegzett belső életet él, folyamatosan és kérlelhetetlen objektivitással reflektál az öt körülvevő világra. Saját belső világát a tudatregényekre jellemző módon ismerteti meg az

olvasóval, de a korábbi Barnás-regényekhez képest talán nyelvileg egyszerűbb, közérthetőbb módon, és hangvételét tekintve némileg több derüvel. Az elbeszélő írói, magánéleti útkeresése, szülei elvesztésének traumája, kései házasságának története, majd hosszú indonéziai tartózkodása egy töprengő, kontemplatív elme perspektívájából tárul az olvasó elé, a lassú cselekményvezetést, a lelki folyamatok előtérbe helyezését kedvelő befogadók nagy örömeire. Az *Életünk végéig* egy családregegy és egy tudatregény kiváló összedolgozása, a két nagy regényhagyomány elemeinek különös fűzője. A szöveget záró rész, az utolsó ötven-hatvan oldal, a jakartai időszakot bemutató rész az egyedüli, mely mint ha nem tudna szervesen kapcsolódni a korábbiakhoz: nem csak a hirtelen térbeli váltás okozza a problémát, de ennek a záró szövegrésznek más a tempója, más az elbeszélői attitűdje, és ez – bár Lil és Sepi itt is jövőbeli terveket szövegetnek – némileg lezáratlanná teszi a regényt. Ettől függetlenül a könyv egy izgalmas, kaleidoszkópos szerkesztésű utazás egy család szétfutó történeteibe, és egy gondolkodó elme mélyére. Egy különleges szerelem története, egy apa és fiú története, testvérek története: az emberek között lehetséges sokféle kapcsolat, a kapcsolódási mintázatok gazdag és hitelesen megidézett tárháza. ■ ■ ■

■ **Kolozsi Orsolya** (1980, Budapest): tanár, kritikus. A Szegedi Tudományegyetemen szerzett magyar-összehasonlító irodalomtudomány szakos oklevelet, ugyanitt a Modern Magyar Irodalom Tanulmányok doktori tanulmányokat.

